

הטמעתה של הגישה הביקורתית ישראל מתמודדת עם עברה ועתידה

יואל ש. מגדל

כזה, מעבר לציפייה הפשוטה לכתוב ספר עם אחד החוקרים המובילים בישראל. ראשית, קימרלינג בא אלי זמן קצר לאחר הופעת הספר "חברות חזקות ומדינות חלשות", שלכתיבתו הקדשתי את רובו של העשור הקודם, ונמצאתי בשלב שבו התחלתי לחפש משימה חדשה. נוסף לכך, הרעיון של טיפול בבסיס המתרחב במהירות של נתונים ומחקרים בנושא החברה וההיסטוריה הפלסטינית וגיבושם בהתאם לאינטרפרטציה מקורית שלנו, נראה לנו מפתה מאוד. לשנינו היו רעיונות תיאורטיים חזקים והרגשנו שנוכל להשתמש בהם כדי להביא קוהרנטיות חדשה לחומר החלקי הקיים.

אולם, בסופו של דבר, אני חושב שהדבר ששיכנע אותי להצטרף לקימרלינג בכתיבת הספר הוא תסכול אישי עמוק שחשתי מההתייחסות לפלסטינים בקרב רוב החברה הישראלית והחברה היהודית-אמריקנית. נראה לי שהדמוניזציה, ההתעלמות וההצגה המעוותת של הפלסטינים במהלך שבעה עשורים של סכסוך רצוף, תורמות לחוסר היכולת של ישראל והישראלים להתקדם לקראת פיתרון מדיני הגיוני כלשהו (כשבצד הפלסטיני, במקביל, יש ראייה מסולפת באותה מידה של ישראל והיהודים). התפישות המקבילות כלפי הפלסטינים - אפילו כאשר מוכנים להתייחס אליהם כפלסטינים - מציבות מחסומים רציניים בפני הישראלים ותומכיהם, בעיקר בקרב יהודי ארצות הברית, ומונעות חיפוש אחר דרכים חדשות, העשויות להוביל ליישוב הסכסוך. אני יכול לדבר בשמו של קימרלינג, אולם לדעתי האישית, זהו קהל היעד העיקרי של ספר זה על הפלסטינים. השבתי שהדבר הרדיקלי ביותר בספר יהיה הפרספקטיבה על השאלה הפלסטינית, שרצינו להציג ליהודים באמריקה ובישראל. מבין הספרים שכתבתי, היה זה הספר הראשון שפנה לקהל הרחב, מעבר לקהילה האקדמית, וקיוויתי שהוא יתרום לרבים בציבור היהודי לראות את הפלסטינים באור אחר, וכתוצאה מכך לחשוב מחדש כיצד לשאת ולתת איתם. בהעזה מסוימת ביקש הספר מהיהודים, הן בישראל והן בארצות הברית, לדמיין מחדש את העתיד היהודי.

קימרלינג ואני התייחסנו לנושא המחקר שלנו מנקודת מבט שכללה ארבעה מרכיבים. ראשית, היתה התמקדות בשינויים בחיי "האנשים הפשוטים" - בתנועה ובפיוור של האנשים, בהשתנות נסיבות החיים שלהם, בשינויים במבנה התעסוקתי וכדומה. צמצמנו את המשקל של ההנהגה הפלסטינית המרכזית ונתנו עדיפות לתהליכים חברתיים ברמה של חיי היום יום. שנית, הספר בחן את ההשפעה ההדדית הדינמית בין חלקים שונים של החברה - עירוניים וכפריים, אנשי השפלה ואנשי החר, חילוניים ודתיים, נוצרים ומוסלמים, תושבי פלסטין ואנשי

בשנת 1988, בעת שהותו בשנת שבתון בסיאטל, הציע לי ידידי ברוך קימרלינג לשתף עימו פעולה בפרוייקט בנושא הפלסטינים. לאחר חמש שנים של עבודה משותפת יצא לאור הספר "הפלסטינים: עם בהיווצרותו", שלדעתי, הוא הדו"ח החברתי-כלכלי המלא הראשון שהופיע באנגלית על ההיסטוריה הפלסטינית. הספר יצא לאור ב-1993 בהוצאת Free Press. אחרי שנה הוא יצא בכריכה רכה ב-Harvard University Press, ומאוחר יותר תורגם לאיטלקית, עברית וערבית. הספר התקבל עם פרסומו בביקורות נסערות, לעיתים מרושעות. הוא גם היה אחד הגורמים, שליבו את הדיון העוין בעתונות הישראלית הפופולרית, שהתמקד בהיסטוריוגרפיה ובמה שמכונה "הסוציולוגיה החדשה" או "הביקורתית". באופן מוזר, כאשר יצאה לאור הגירסה העברית של הספר בישראל ב-1998, היא זכתה ליחס שונה. הפעם התקבל הספר בביקורות ענייניות ורוחשות כבוד, שלא היה בהן כל רמז לזעם שעורר הספר פחות מחמש שנים קודם לכן.

במאמר זה ברצוני לחקור את הצורות השונות שבהן נתקבל הספר כדרך לתבנת הטמעתה של הביקורת ההיסטוריוגרפית הקשורה לחוקרים המכונים "הסוציולוגים החדשים", "ההיסטוריונים החדשים", ו"הפוסט ציונים" בישראל.

פרספקטיבה ופרשנות מיוחדות

קימרלינג ואני הכרנו זה את זה מאז שנת השבתון הקודמת שלו בארצות הברית, עשר שנים לפני שהגיעה אלי הצעתו זו. הרגשנו, שהגישות והתמפרמנט שלנו קרובים מספיק כדי שנוכל לעמוד בפני כל הלחצים והמתחים הבלתי נמנעים שכרוכים בשיתוף פעולה במשימה מסוג זה. ואכן, הידידות בינינו החזיקה מעמד למרות ההבדלים בקצב הכתיבה שלנו (הוא כותב במהירות עצומה, ואני הרבה יותר איטי) ובהשקפותינו הפוליטיות (במיוחד לקראת סוף הפרוייקט, כאשר קימרלינג הביע ספקות קשים ביחס להסכמי אוסלו, בניגוד לתמיכה הנלהבת שלי). איש מאיתנו לא צפה, שתרומתו החשובה ביותר של הפרוייקט תהיה פריצת דרך בהצגת חומר חדש על החברה הפלסטינית. הסתמכנו במידה רבה על חומר שפורסם כבר קודם, במטרה לכתוב דו"ח אינטגרטיבי על התנאים שהולידו חברה פלסטינית נבדלת ועיצבו אותה לדמותה הנוכחית. במקרים מעטים בלבד השלמנו פערים באמצעות איסוף נתונים ראשוניים. קיווינו שהחידוש יהיה בתחום עיסוקו של הספר, בהצלחה שלו לשלב פיסות מידע המפוזרות בעבודות שפורסמו קודם, ולא פחות חשוב, בפרספקטיבה ובפרשנות המיוחדות שלנו. מספר גורמים הניעו אותי ליטול על עצמי פרויקט מרפה ידיים

תי:
וני
יים
אל.
יני
פה
יית

קן
עה:
Per
ליה
אים
לין
נות
יות
נתן

טוב
'ינו.
מה
ולם
'בים
טיח
עקב
עתון
יעות
מדי
זולם

הודי
סדר
ירים.

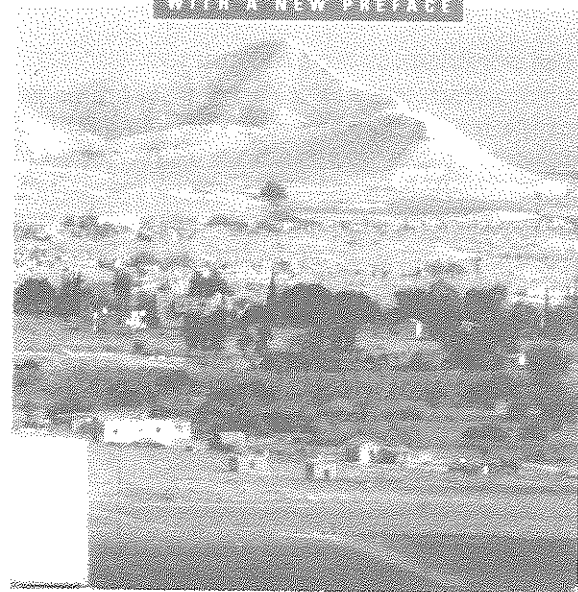
The best descriptive treatment of the Palestinians to appear in decades
— LIBRARY JOURNAL

PALESTINIANS

The Making of a People

Baruch Kimmerling and Joel S. Migdal

WITH A NEW PREFACE

כריכת הספר - המקור באנגלית

הפזורה, ועוד - במקום לחפש דמות פלסטינית יסודית, אחידה, שלישית, מבלי לזלזל בהשפעה החזקה של הציונות על עיצוב החברה הפלסטינית, הספר מתייחס לציונות כאחד מבין מספר כוחות היסטוריים עולמיים חשובים, ביניהם האימפריה העות'מאנית והקפיטליזם העולמי, שהשפעתם החלה הרבה לפני הופעת הציונות. לבסוף, ערכנו בהיסטוריה של פלסטין וישראל חילופי תפקידים, כך שהיהודים, שתפשו את מרכז הבמה ברוב המחקרים הקודמים, הועברו לירכתי הבמה והחלפו על ידי הפלסטינים. וכך, לפתע, שחקני המשנה לשעבר הפכו לדמויות הראשיות. וזה הדבר שבדוידא היה המבלבל והמדאיג ביותר עבור הקוראים היהודים.

הספר עצמו לא יכול היה להופיע בזמן מתאים יותר. היה זה בעיצומה של התקופה הדיפלומטית הסוערת ביותר שמדינת ישראל חוותה מימיה, ושהובילה לרגעים הבלתי נשכחים על מדשאות הבית הלבן ב-13 בספטמבר 1993. הסכם אוסלו, ללא קשר כיצד התייחסו אליו באופן אישי, דרש בדוידא מהיהודים והפלסטינים, באופן דומה, דרכי חשיבה חדשות על נושאים ישנים ובעיות קשות לפיתרון. לעיתים קרובות זהו תהליך מכאיב באופן בלתי נסבל. ניתן היה לצפות כי בתקופה כזאת

ספר, שמציע דרכי חשיבה שונות על הפלסטינים, יגרום לאנשים לשבת ולחשוב הרבה יותר מאשר היה גורם ב-1988, לדוגמה, כאשר התחלנו במחקר ובכתיבה.

סיפר פלסטיני אלטרנטיבי

אני נזכר בשני אירועים שהראו לי עד כמה ההשקפה הישראלית על הפלסטינים לפני עידן אוסלו היתה מקובעת. המקרה הראשון התרחש בסמינר סגור במרכז ליחסים בינלאומיים של אוניברסיטת הרווארד בשנות ה-70 המאוחרות. בסמינר השתתף שמעון פרס, ממנהיגי האופוזיציה בישראל דאז. כאשר האנשים סביב השולחן הציגו לפרס שאלות, וליד תאלידי, אולי הוגה הדיעות הפלסטיני החשוב ביותר, הקשה עליו בסדרה של שאלות "מה יקרה אם...". הוא שאל: מה יקרה אם אש"ף יהיה מוכן להכיר בזכות קיומה של ישראל? מה יקרה אם אש"ף יהיה מוכן לקבל פיתרון של שתי מדינות? מה יקרה אם אש"ף יהיה מוכן לוותר על דרך האלימות? בתחילה פרס ענה בקלילות שאם אש"ף יעשה כן, הוא כבר לא יהיה אש"ף - תשובה ישראלית מקובלת באותה תקופה, שאפיינה את אש"ף כארגון טרור מיסודו. אולם, אחרי שתפס שהשאלות רציניות, נראה פרס מבוהל ולא היה מסוגל להמשיך הלאה את קו המחשבה של תאלידי. בתקופה זאת רעיונות קיצוניים כל כך פשוט לא יכלו לערער את קו המחשבה הרגיל של פרס, ואפילו לא אפשרו לו לעסוק בהשערות היפותטיות.

האירוע השני היה שיחה שהיתה לי עם אריה (לובה) אליאב, המזכ"ל לשעבר של מפלגת העבודה, גם היא בשנות ה-70 המאוחרות. אליאב, אדם שבוודאי התעלה מעל לשיח הישראלי הסטנדרטי על הפלסטינים, עמד לקבל באותה תקופה באוסטריה את פרס ברונז קרייסקי לשלום על שיחות השלום, שערך ללא אישור עם עיסאם סרטאווי, בכיר באש"ף. כאשר שאלתי לאיזה סוג של תגובות הוא ציפה בשובו לישראל, אליאב משך בכתפיו. "במסעדות, אנשים קראו לי ואמרו, 'לובה, לובה, מה אתה מדבר עם הטרוריסט הזה, ערפאת?' מי שאני באמת דואג לו הוא סרטאווי, הוא המשיך. "הפלסטינים יהרגו אותו."

(ואכן סרטאווי נרצח ב-1983 על ידי פלסטינים, שנים מספר לאחר קבלת חלקו באותו פרס לשלום). אני חושב שהתגובה המתונה יחסית, שאליאב ציפה לה בישראל על שיחותיו עם האויב, נבעה מהעובדה שאופני החשיבה המקובלות על הפלסטינים היו כה מקובעות באותה תקופה, כך שפעולותיו איימו אך במעט על התפישות הקיימות. תהליך אוסלו והאירועים שקדמו לו, כולל השינויים במדיניות אש"ף בשנות ה-80 המאוחרות וועידת השלום במדריד ב-1991, זיעזעו את דעת הציבור בישראל ביחס לפלסטינים. ספרים כדוגמת הספר שלנו יכלו בשלב זה לזכות ביחס הרבה יותר רציני, ובאותו זמן, לגעת בעצבים רגישים. לא הופתעתי אז, כאשר הספר זכה לתשומת לב רבה בעתונות הישראלית ובכתבי העת היהודים-אמריקניים. מה שכן הפתיע אותי, היה הלהט העמוק ומלא השנאה ברבים מהמאמרים והביקורות שהופיעו בתגובה לספר. ההתקפות על הספר היו בבידור תגובה לדברים שהם הרחק מעבר למה שכתבנו. הכותבים היו מוזעזעים מהתפישת הביקורתית החדשה בהיסטוריה ובמדעי החברה, אשר בתנה מחדש את ההיסטוריה הישראלית, ומתחושת האי נוחות שלבחינה מחודשת זו יכולות להיות עכשיו השלכות חשובות חדשות. אפילו

הקשרים שלהם עם היהודים, כפי שהגיוחו ליסק ולנדרס, או לא ניתן להאשים את הציונות במחיקת עם אחר, מכיוון שלא היה קיים עם כזה, כאשר הציונים החלו להתיישב בארץ. ואז לא ניתן לומר שלידתן של הציונות והתנועה הציונות בהטא.

אם נתמקד בפרסום של "הפלסטינים: עם בהיווצרותו", הצביע לנדרס על טענה שלנו, כביכול, שהעם הפלסטיני כישות חברתית נוצר כבר ב-1834, ובכך ניתן תוקף לטענות הפלסטינים שהופעת העם הפלסטיני אינה בשום אופן אירוע חדש, ושמדובר בתופעה שהיא בוודאי מורכבת הרבה יותר מתגובה פשוטה לציונות. למעשה, ממשיכה הגישה הזאת, אם הפלסטינים כבר היו קיימים כעם, או הצלחתם של הציונים בהבטחת הזכויות הלאומיות של היהודים הוכתמה בכך שבאה רק על חשבון סיכול הזכויות הלאומיות של עם קיים אחר. ההאשמות של לנדרס (או, כנראה, של ליסק) נגדנו נבעו מקריאה לא נכונה של הדברים שכתבנו; הספר מעולם לא הציג כל טענה שלפיה ערביי פלסטין הופיעו כעם כבר ב-1834. מעניין שגם מבקר הרבה יותר אהוד, אילן פפה, אחד "ההיסטוריונים החדשים" לכאורה, טעה באופן דומה בהבנת כוונתנו בביקורת מוקדמת יותר שלו בהארץ.²

מחלוקות עמוקות

כוונתנו האמיתית בספר היתה שהאירועים של 1834 - מרד נרחב נגד השלטון המצרי בארץ באותה תקופה - יצרו מסגרת לשרטוט הקווים המשותפים לאוכלוסיה של טריטוריה מסוימת, פלסטין, שתושביה יפתחו הרבה יותר מאוחר לעם עם זהות עצמית. לפי הטענה שלנו, ההיווצרות של העם הפלסטיני היא תהליך רב ממדי וממושך. השיטה שבה השתמשנו ראתה בתהליך הבניה של עם או לאום תהליך מתמשך, ללא הגדרת רגעים היסטוריים של "ייסוד". שיטה זו מנוגדת למתודולוגיות הממוסדות במדעי החברה, המיוצגות על ידי ליסק ומרבית החוקרים האחרים, אשר נוטים לראות במושגים, כגון לאום, משתנים קשיחים, שיש להם רגע מוגדר של התהוות. חוסר התבנה שלהם לשיטה ולכוונה שלנו הביאו את לנדרס להערתו המרושעת, שכותבים כמונו "אינם מוצאים כל פגם בגישה סובייקטיבית שמתאימה את המחקר לצרכים האידאולוגיים של הפלסטינים".³

נתעלם לרגע מהקריאה השגויה של הצגת המרד ב-1834 בספרנו מצידם של לנדרס וליסק; אמונתם, שאנו הנחנו שקיים עם פלסטיני בתחילת המאה ה-19, הובילה אותם למסקנות נוראות. לפיהן, הפלסטינים יחסו חשיבות להעברת תאריך הלידה של עםם למועד מוקדם יותר, מפני שאם הלאומיות המיוחדת שלהם נוצרה לפני ההתיישבות הציונית, הרי שהציונות חטאה, לא רק בהסגת גבול של תושבים חסרי זהות לאומית ברורה, אלא במחיקה של עם פלסטיני קיים מארצו. ומכאן, שהספר של קימרינג ומגדל סייע לכתביה ההיסטוריה החדשה של הפלסטינים, שטוענת שהעם שלהם היה קיים עוד לפני שהציוני הראשון דרך על אדמת ארץ ישראל.⁴

עבור לנדרס, התוצאה של הניתוח שלנו היתה "שלילת הלגיטימציה של המדינה היהודית לפני ולפנים". לדעתו של ליסק, השימוש של "הסוציולוגים החדשים" בגישה הסובייקטיבית, בניגוד לניסיון רציני להגיע לאובייקטיביות, מסכן לא רק את הלגיטימיות של ישראל, אלא גם מערער את היסודות של מדעי החברה בכלל. ליסק המשיך את

הכותרות במאמרים השליליים על הספר שלנו שיקפו את עוצמת הרגשות: "למדינות כהונאה", "על החטא שחטאנו כשהקמנו מדינה" (על משקל סליחות יום הכיפורים), "דחף ההתאבדות הישראלי".

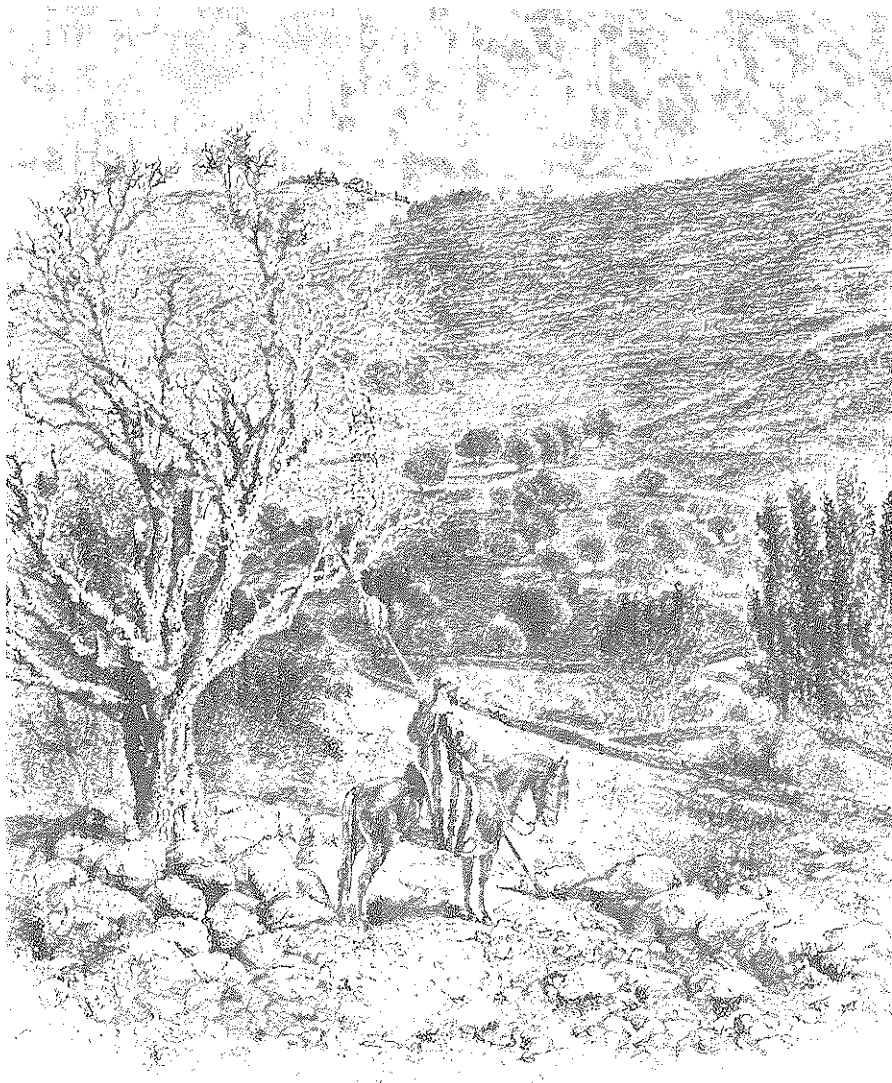
אחד הסימנים שבישרו את העומד להתרחש בישראל היה מאמר בכתב עת ציוני אמריקני קטן, Midstream, העורך ג'ואל קרמייקל, ירה את הירייה הראשונה במאי 1993, כשהחזיר להיים את הסיסמה הישנה, שראיית הפלסטינים כעם ייחודי היא "רעיון מאוד מוזר, המצאה מוחלטת...". כיצד יכול להיות עם פלסטיני, שאל קרמייקל, כאשר "בערבית, השפה המדוברת באיזור זה מאז התפשטות האיסלם במאה ה-7, לא ניתן אפילו לבטא את הצליל 'P'?" קרמייקל שיער שזה רק עניין של זמן עד שמשכילים יהודים יכתבו על "המצאה אבסורדית" זו. "לבסוף זה קרה. שני פרופסורים, ברוך קימרינג הישראלי ויואל ש. מגדל האמריקני, כתבו ספר בעל חזות רצינית, שיצא לאור בהוצאה חשובה ואשר כבר הכותרת שלו ממחישה טענה זו, שהיא מלאכותית לחלוטין ושיקרית... כך, באמצעות גימיק שקוף של חוסר יושר שאין דומה לו, קימרינג ומגדל הרכיבו היסטוריה מזויפת של מורח הים התיכון, דרך האיזור של פלסטין עצמה".⁵

הזוית כבר ביקורות שליליות על ספרי הקודמים - אלה סיכונים מוכרים במקצוע שלי - אולם לא הייתי מוכן להאשמות כאלה, לטענה שכתבנו "ספר מזויף לחלוטין". היה ברור שמשו עומד להתרחש.

העתונות הישראלית הצטרפה תוך זמן קצר לדין על המעלות, או החסרונות, של הספר, פחות בביקורות אמיתיות ויותר במאמרים שהשתמשו בספר כנקודת מוצא לבהינה מקיפה יותר של ההיסטוריוגרפיה החדשה הקשורה לפלסטינים ולמדינת ישראל עצמה. בישראל של שנות ה-90 המוקדמות, טענתו של קרמייקל, שהרעיון שהפלסטינים הם עם או לאום היא "המצאה אבסורדית", לא הובאה עוד ברצינות על ידי קבוצה משמעותית כלשהי בקרב אנשי הרוח והכותבים הישראליים. נושא הדיון היה מתי נוצרה האומה הפלסטינית, ולשאלה זו, שלכאורה מיועדת לירדעי ח"ן, ייחסו המבקרים השלכות עצומות. חלק מהמבקרים הישראליים של הספר שלנו ראו במגע של תושבי הארץ הערבים עם הציונות את הגורם המכריע בבניית עם פלסטיני מלוכד. לפי גישה זאת לא היתה אומה פלסטינית לפני הציונות; ואומה כזאת היא תוצר של המפגש של התושבים הערבים המקומיים עם המהגרים היהודים ועם התנועה הפוליטית הדינמית שלהם.

הסערה הגדולה החלה במוסף השבועי של דבר, עתונה של הסתדרות העובדים. בגיליון ה-18 במרס 1994 הופיע מאמר שנכתב על ידי ישראל לנדרס. המאמר היה מבוסס על שיחה עם סוציולוג ישראלי מכובד, משה ליסק מהאוניברסיטה העברית, והטענה המרכזית בשיחה היתה, שקם דור חדש של חוקרים במדעי החברה, ישראלים ברובם, אשר חותרים תחת הסיפור (Narrative) הציוני בעת שהם תומכים בבנייתו של סיפור פלסטיני אלטרנטיבי. המאמר טען שהחוקרים הללו, במכוון או שלא במכוון, קוראים תיגר על התקפות של ההתיישבות ההיסטורית של יהודים בארץ ועל ההצדקה הממשית להקמתה של מדינת ישראל. היה זה כתב אישום מהסוג התמור ביותר. הוטל ספק בלגיטימיות של מדינת ישראל, טען לנדרס, באמצעות הצגת הרעיון שהציונות עקרה משורשי, ללא רחמים, עם קיים ומלוכד, תושבי הארץ הערבים. אם הפלסטינים כעם הם אך ורק תוצר של

שם
שרעל
חש
ארד
זיגי
זרס
זר,
קרה
אם
ש"ף
זאם
בלת
זחרי
שיך
ניים
זילוכ"ל
זאב,
נים,
זלום
זכיר
זובו
זרו,
זאני
זתו.
ז'אחר
זית,
זבדה
זותהזניות
זעונו
זספר
זמן,
זומת
ז. מה
זרים
זירור
זזעים
זחנה
זחינה
זפילו

רוכב בדוויו לא הרחק מירושלים, אמצע המאה ה-19

את החברה הישראלית כמי שנולדה בשלמותה מהיישוב המאורגן של קדם המדינה (ועם דגש על משתנים קשיחים ועל רגעי ההגדרה), טען קימרלינג ש"הסוציולוגים החדשים" רואים בה חברה בהתהוות, שחלקים משמעותיים שלה עוצבו על ידי השלטון המנדטורי הבריטי והשפעה מיוחדת היתה לאינטראקציות השונות שהיו לה עם הקהילה הערבית בארץ. קימרלינג העלה במרומו את שאלת התוקף של הגישה שלנו מוכוונת התהליכים.

קימרלינג פרט על מיתר רגיש של הציבור, כשטען שהגישה הישנה לא רק שהציגה באופן מסולף את המקורות של החברה הישראלית, אלא גם הותירה מקום מועט להבנה עכשווית של ההשפעה העמוקה של המהגרים המזרחיים, בניהם ילידי ישראל, האזרחים ערביי ישראל

ההאשמות החמורות הללו בהתקפות מפורטות יותר על "הסוציולוגים הביקורתיים", במיוחד בסימפוזיון על הציונות, שפורסם בגיליון הראשון של כתב העת Israel Studies ב-1996. הדיון גלש לגיליונות הבאים של כתב העת ולמקומות נוספים. הביקורת של ליסק עוררה תחושה של קונפליקט בין דורות, המיוצג בסיפור עקידת יצחק; ההתקפה שלו היה מכוונת ברובה לחוקרים, שהתחנכו אצלו במחלקה לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית. הבולט שבהם היה שותפי לכתיבה, קימרלינג, שליסק היה המנחה של עבודת הדוקטורט שלו.

עם פרסום ביקורתו של לנדרס, נפתחו השערים לאיזור ציבורי נרחב של המחלוקות העמוקות בתחום מדעי החברה בישראל, שהרחיק מעבר לספר המסוים שלנו. אין ספק, שהיו גם זירות אקדמיות טהורות לחלוטין, שגם בהן הושמעו טיעונים מסוגים אלה שוב ושוב, כמו הוועדה השנתית של האגודה הישראלית לסוציולוגיה. אולם לשימוש בעתונות הפופולרית כזירה לאיזור הכבדים המלוכלכים של אנשי מדעי החברה היה אפקט חשוב ורחב יותר. חלק גדול בציבור הישראלי נעשה מודע לדיונים מסתוריים אלה, שחלקם נשמעו כוויכוחים מלומדים, כמעט בלתי חדירים, על פוסט מודרניזם באירופה ובארצות הברית. הדבר אילץ את הכותבים בעתונים לנסח מחדש את טענותיהם במונחים נגישים יותר לציבור הרחב. קוראי העתונים הפכו לצופים מהצד בחלק מהתופעות הפחות נעימות באוניברסיטאות הישראליות, כולל התקפות אישיות חסרות מעצורים, אולם הם הפכו גם לצופים משתתפים ומתווררים בוויכוחים האמורים. בניסיון לרכוש את אהדת הציבור, נאלצו כותבים משני צידי המתרס לנסח מחדש את הטענות שלהם במונחים רלוונטיים יותר לחברה, ואשר קל יותר

לברר אותם. הם נאלצו להבהיר כיצד העניינים הצרים שלהם נוגעים לבעיות יסודיות ולנושאים בחברה הישראלית, שיעניינו את קוראי העתונים.

בתגובה שלו בדבר, שבועיים לאחר הופעת המאמר של לנדרס, נקט קימרלינג בצעד הבא: קו הפעולה שלו היתה להסיט את הנושא המרכזי הרחק מהפלטונים - נושא שהיה עדיין לא מוכר דיו לרוב הישראלים - אל החברה הישראלית עצמה. הוא השיב מלחמה לנדרס וליסק באמצעות הגדרת מהותו של הויכוח כהבדל עקרוני בהבנת המבנה של החברה הישראלית, לא הפלסטינית. במילים אחרות, תחילה יש לאפיין היטב את החברה הישראלית ורק אחרי כן להסביר כיצד היא פיתחה את דמותה המיוחדת. בעת ש"הסוציולוגים הישנים" הציגו

עם אנשים שבגלוי מחוייבים להשמדתנו.

המאמר המגמתי של מגד עורר נחשול של תגובות. מספר ימים מאוחר יותר השיב האנתרופולוג דני רבינוביץ' מלחמה⁸ במאמר בהארץ הוא טען שמגד נפל לתוך המלכודת הקלסית של האסכולה הישנה: הדרישה שמחקר יעבור סוג כלשהו של מבחן חשאי, שיוודא כי הוא אינו חותר תחת התפישה השלטת של האומה והמיתוסים שלה. במוסף השבועי של הארץ, שבוע לאחר הופעת המאמר של מגד, הגיב היסטוריון מסוים במאמר שכותרתו הייתה "הסטליניסט"⁹. שבוע מאוחר יותר הודיע הארץ לקוראיו שמגד קיבל עשרות מכתבים ומאמרי תגובה, וחלקם פורסמו בעתון לצד תגובתו של מגד עליהם.¹⁰ שבועיים מאוחר יותר, פירסם העתון לקט נוסף של מכתבים, שכללו הפעם מכתב אחד שלי. היה זה ויכוח חסר מעצורים. קימרינג, לדוגמה, התחיל את התגובה שלו בכתבו שהמאמר של מגד "יכול לשרת תלמידים מתחילים בכל בית ספר לעתונות כשיעור בדמוגיה". בעיני נראתה כל המהומה מבלבלת.

אכן, תוכן הדברים כלל כמה אלמנטים מוזרים ביותר. קימרינג ואני הואשמו על ידי מגד, למשל, בהשמצת המאמצים החלוציים של דור המייסדים של הקיבוצים, בכך שהפכנו אותם לאנשים שאינם מבקשים דבר מלבד דיכוי כלכלי של הערבים (למעשה, לא כתבנו דבר מסוג זה, ואני מעולם לא קיבלתי רעיון כזה). אני הואשמת על ידי יהושע פורת, היסטוריון וחוקר ידוע של הפלסטינים, שטענתו (ככנס שמעולם לא השתתפתי בו) כי החולשה של התנועה הפלסטינית נובעת מכך שמנהיגיה היו איכרים (טענה אבסורדית בזכות עצמה, ומנוגדת לחלוטין לטענה שהוכחתי בספר אחר שלי, "איכרים, פוליטיקאים ומהפכה").

אולם, למרות ההתקפות האישיות וההתייחסות קלת הדעת לעובדות, הוויכוח אכן הצביע על שני מאפיינים חשובים של ישראל. ראשית, ההנחות הישנות על החברה הישראלית, שלא הוטלו בספק עד עתה - כיצד נוצרה, כיצד עוצבה וכיצד היא מאורגנת עכשיו - הונחו עכשיו על שולחן הדיונים והיו נתונות לבחינה ולדיון. מקום חשוב תפסו ההנחות, שעסקו בשאלות כמו מי היו הפלסטינים, כיצד הם הושפעו ממדינת ישראל, וכיצד הם, בתורם, השפיעו על החברה הישראלית. לסיכום, אם היתה תמימות דעים כלשהי ביחס לדרך שבה יש להבין את ההיסטוריה הקצרה של ישראל (ולהשליך מכך על העתיד שלה), היא התמססה באמצע שנות ה-90. שנית, הוויכוח, שהרעיד את מגדלי השן של האקדמיה, עוצב מחדש על ידי העתונות הפופולרית והגיע להלק נרחב בהרבה של החברה הישראלית. אני מצאתי את התופעה האחרונה מרתקת. גם בארצות הברית הייתי עד להתחזקות של הגישה הביקורתית בהיסטוריה ובמדעי החברה בעיסוק במקורות ובמהלך של המלחמה הקרה. עבור האמריקנים זהו סמל תרבותי חשוב, באותה מידה שהסכסוך עם הפלסטינים חשוב לישראלים. אולם, במקרה הזה, לא היתה לעתונות הצלחה כה גדולה בהפיכת הציבור הרחב לחלק מהוויכוח.

מלכתחילה, קימרינג ואני התכוונו לפרסם את הספר גם בעברית. קיימנו משא ומתן עם המו"ל שלנו, Free Press, במטרה להחזיק בעצמנו בזכויות התרגום לשפות נוספות, בעיקר מפני שחשבנו שקימרינג בעמדה טובה בהרבה מ-Free Press לחתימת עסקה עם

והחרדים, על התפתחותה המתמשכת של החברה הישראלית. במובן הזה, הוא טען, "הסוציולוגים הישנים" האמינו בדומיננטיות ובזכויות היתר של העילית של המתיישבים הוותיקים. (שנים מאוחר יותר, הראה קימרינג כיצד האירוע שהשפיע באופן המכריע על עיצובה מחדש של החברה הישראלית בתחילת המאה ה-21, הוא היעלמות העילית של המתיישבים הוותיקים, כשהוא טובע את המונח "אחוסלים" כדי לתאר את חברי הגווארדיה הוותיקה. ניתוח זה מופיע בספרו החדש "קץ שלטון האחוסלים" (כתר, 2001). או, בשנת 1994, בתן קימרינג בדבר לעומק נושא פופוליסטי, שיכול היה לעורר תהודה רחבה הרבה יותר מאשר חילוקי דיעות אקדמיים בנוגע לתאריך הלידה המדויק של העם הפלסטיני.

נחשול של תגובות

תגובתו של קימרינג למאמרם של לנדרס וליסק רק ליבתה את האש. חודש מאוחר יותר הופיע מאמר במקומון הירושלמי כל העיר.¹¹ נטען שם שדיון אקדמי טהור בשוליים של מדעי החברה הפך לקונפליקט עמוק בין דורות, ומעל לכל, להתקפה על הסוציולוגיה הממוסדת של האוניברסיטה העברית מצד אקדמאים צעירים באוניברסיטאות החדשות יותר בישראל. המתקפה נגד הממסד הופנתה ברובה נגד ש"נ אייזנשטאדט, מורה שלי לשעבר וחוקר בעל מוניטין עולמי, אשר הואשם בהקדשת תשומת לב מעטה להשפעתם של הערבים על עיצוב החברה הישראלית ובריאת החברה הישראלית כאטומה יחסית לשינוי, במיוחד מצד הקבוצות שמיוצגות פחות. ושוב, המאמר בכל העיר התאמץ לקחת ויכוח מופשט למדי ולהסיר ממנו שכבות רבות לטובת הציבור הרחב יותר.

למאמר בכל העיר היתה הצלחה מוגבלת מהבחינה הזאת. הוא התמקד באלמנטים כמו מאבקי שליטה במחלקות האקדמיות ובחוקרים מרכזיים מהממסד הישן, המעכבים את הקריירות של עמיתים צעירים וביקורתיים יותר, ולא נראה שהוא עורר תהודה רחבה בציבור. הצלחה רבה יותר ביצירת סערה ציבורית היתה לאהרון מגד, סופר מפורסם שכתב מסות, סיפורים קצרים ונובלות. מגד המשיך עם הנושא הפופוליסטי, שאליו קימרינג התייחס קודם, במאמר שהופיע בהארץ ב-10 ביוני 1994 ובנוסח מקוצר מעט בג'רוזלם פוסט ב-2 ביולי 1994, תחת הכותרת "דחף ההתאבדות הישראלי".

הנחת היסוד של מגד היתה, שאנשי מדעי החברה וההיסטוריונים הביקורתיים עוררו "דחף ביולוגי רדום [של הציונות] להרס עצמי", כפי שמעידים הוויכוחים הסטריוריאלים לפלסטינים בתהליך אוסלו - ויתורים, שלטענתו, מבשרים את חורבנה של מדינת ישראל. מגד ליקט מוטיבים שהיו עכשיו מוכרים: הדחף של חוקרים ביקורתיים לשלול את הלגיטימציה של המדינה, הראייה שלהם של הציונות כמי שגולדה בחטא, וכדומה. "המסקנה שלהם כמעט אחידה: בפועל, הציונות מסתכמת בקנוניה קולוניאליסטית מושהתת לנצל את האנשים שמתגוררים בפלסטין, לשעבד אותם ולגזול את אדמתם." לדעתו של מגד, אנשי מדעי החברה וההיסטוריונים הביקורתיים עסוקים בלא פחות מ"תעמולה אנטי ציונית וולגריה בסגנון הישן של הקרמלין." "פתולוגיה" שלהם הובילה לתופעה שאין לה "תופעה מקבילה בהיסטוריה: הזדהות רגשית ומוסרית של רוב המשכילים הישראלים

מו"לים ישראלים. בשנים 1994 ו-1995 הלכה אכזבתי וגדלה, כאשר במכתב אחר מכתב הוא דיבר על כישלונותיו בהשגת שמץ של התעניינות מצד מו"ל ישראלי כלשהו. למעשה, הייתי כה בטוח שהבעיה נעוצה בגישה של קימרילינג למו"לים הללו, עד שבביקורי בישראל ב-1995 ניסיתי ליצור קשר עם מו"לים ולנהל משא ומתן על עיסקה בעצמי. אולם גם לי לא האיר המזל פנים. למרות שאף לא אחד מהמו"לים אמר זאת במפורש, היה לנו רושם חזק שאפילו שנתיים לאחר אוסלו, שום מו"ל לא יתקרב לספר שמעביר את הפלסטינים אל מרכז הבמה. הרעיונות שלנו נראו רחוק מדי מעבר לגדר.

בשנים 1996-1997 השתנו פני הדברים. לא סתם מו"ל ותיק כלשהו, אלא "כתר", אחד מבתי ההוצאה לאור המבוססים ביותר בישראל, החל לנהל משא ומתן עם קימרילינג על תרגום והדפסה של מהדורה עברית לספר על הפלסטינים. כאשר, בסופו של דבר, הספר הופיע בשנת 1998, "כתר" הפכה את הופעתו לאירוע תרבותי חשוב. מחלקת השיווק רכשה שטחי תצוגה יקרי ערך בהלונות הראווה של חנויות הספרים. עיצוב הספר היה בולט, והכריכה העתיקה באומץ את הצבעים והמוטיב של הדגל הפלסטיני, שהוא עדיין סמל שנוי במחלוקת בחברה הישראלית. פורסמו מודעות בגודל עמוד שלם בעתונים הגדולים, כשהמטרה היא למכור אותו לקהל הרחב, ולא רק לאקדמאים וסטודנטים. בכותרות הענקיות במודעות נכתב "הסיפור שלא סופר מעולם" והקונים הפוטנציאליים יודעו בדיו אדומה, לא פחות, שמדובר ב"ספר חובה".

ביקורות מרוככות

ברור ש"כתר" עשו דבר נכון. ספרנו על הפלסטינים הגיע לרשימת רבי המכר בישראל, הראשון, אגב, מבין הספרים שכתבתי. התפרסמו עליו ביקורות אוהדות. מה שהפתיע אותי ביותר היתה נימת ביקורות אלה. הכנתי את עצמי למתקפה נוספת, למהדורה חדשה של מלחמות התרבות העקובות מדם, שאליהן נגררנו ב-1994. אולם לא התרחשה כל סערה מסוג זה. אפילו הכותרות של הביקורות היו הפעם מרוככות: "גם הם היו קיימים לפני הסכסוך", "הסכסוך: האויב כבן אדם", וכה שונות מהכותרות הנשכניות ארבע שנים קודם! גם התוכן של הביקורות שיקף אותו טון רך. בידיעות אחרונות, העתון הנפוץ ביותר בישראל, כתב ירון לונדון ב-22 בינואר 1999 ש"ההישג הבולט של המחברים הוא, למעשה, הכיסי הביקורתי של התקופה המוקדמת יותר בהיווצרותו של העם השכן".

הרגשתי במידה מסוימת כאילו הוציאו את הרוח ממפרשי. זה לא שלונדון לא חיבב את הספר. להיפך, ביקורתו היתה אוהדת. הדבר שגרם לכך היה שהשתמע מהמאמר כי חשיבותו של הספר נמצאת אך ורק בטיפול שלנו בחומר ההיסטורי, במה שישראלים יכולים ללמוד מהדו"ח שלנו על שכניהם; חשיבותו בהסתת השיח היהודי על ההיסטוריה של ישראל עצמה לא נראתה עוד כעניין המרכזי. לונדון המשיך וכתב באותה נימה, כי "הפרספקטיבה שבה קימרילינג ומגדל מציגים אותנו, מאפשרת לנו להבין ביתר קלות את הסוציולוגיה העכשווית של הפלסטינים". הביקורות החדשות תיארו את הספר, לא כרייית הפתיחה במלחמה על הלגיטימיות של ישראל, אלא כאמצעי לימוד חסר ייחוד שישמש את הישראלים להכרת גוף חדש, שעדיין

אינו ידוע.

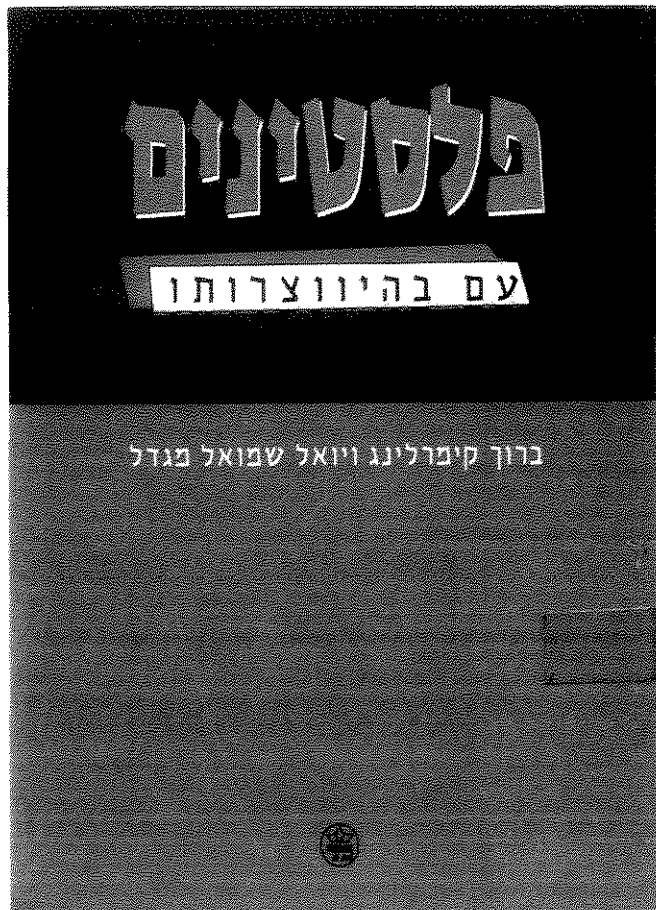
בביקורת, שהתפרסמה בהארץ ב-10 במרס 1999, פרי עטו של דני רבינוביץ', לא היה דבר מהטון הפולמוסי החריף שבו הוא השתמש חמש שנים קודם לכן בתגובתו למגד. הוא כבר לא היה צריך לאמץ את אותו טון מתגונן, שמשקף חבורה מכותרת של אקדמאים, שמתייצבת מול אישיות תרבותית חזקה כמו מגד. רבינוביץ' גם לא הרגיש שהוא נדרש לשרטט קווי הפרדה חדים בין הדור החדש של חוקרים ביקורתיים, המוכנים לסטות מהמיתוסים השלטוניים, לבין הממסד הישן, שמתאמץ לחזק את קו המחשבה הסטנדרטי. במקום זה, הוא יכול היה להקדיש את הסקירה שלו לנושא של הספר עצמו ולא למאבק אקדמי היצוני כלשהו. הוא שיבח את הגישה של הספר לנושא, את ההתבוננות שלו מזווית הראייה של הרבדים הנמוכים בחברה ואת השילוב של היסטוריה ומדעי החברה. בה בעת, הוא ביקר פגמים תיאורטיים מסוימים, את חוסר תשומת הלב לציטוטים (לצערנו, המהדורה העברית לא כללה ציטוטים מדויקים והפנתה את הקורא אל הספר באנגלית), ואת השימוש הלא מספק בספרות אנתרופולוגית. כמו בביקורת של לונדון, רבינוביץ' סיים את המאמר בפנייה דידקטית לקוראי, במקום לשלב אותם בוויכוח על ההיסטוריה שלהם, כפי שעשו המבקרים ארבע וחמש שנים קודם. הוא יידע את קוראיו, שהתרומה המרכזית של הספר היא בהצגת ההיסטוריה הפלסטינית כחשובה בזכות עצמה, ולא רק בהשתקפות שלה בראי הסכסוך:

הספר חושף עם בעל היסטוריה, שאותה ניתן וצריך להבין בפני עצמה ומתוך עצמה. המהלך הזה, שהיה בעל משמעות עמוקה עבור הקוראים הנייטרלים יחסית של המהדורות האנגלית והאיטלקית של הספר, הוא חיוני פי כמה עבור קוראים ישראלים.

בכנות, השינויים בנימה ובתוכן של הביקורות על "פלסטינים: עם בהיווצרותו", החל ב-1994 וכלה ב-1999, זינעו אותי. חילוקי הדעות הפוליטיים בנושא דרכי ההתמודדות עם הפלסטינים לא הסתיימו בישראל - למעשה, הביקורות החדשות הופיעו בעיצומה של תקופת מדיניות הקו הקשה של בנימין נתניהו, כאשר הרגשות ביחס לפלסטינים גאו בציבור הישראלי היהודי, משני צידי המתרס, מימין ומשמאל. גם הוויכוחים הקשורים ב"פוסט ציונים", ב"היסטוריונים החדשים" וב"סוציולוגים החדשים" לא הסתיימו בתוך האקדמיה הישראלית (כפי שמעיד גיליונו של ה-Forward, שבו הופיע מאמר זה לראשונה).

התקפות על ההיסטוריה והסוציולוגיה ה"ביקורתיות"

אין זה מפתיע שקרעים כה עמוקים לא נעלמו מאליהם עד שנת 1999. אפילו בארצות הברית, עדיין נשמעים מדי פעם ההדים סביב ההיסטוריה הרוויזיוניסטית (הביקורתית) של המלחמה הקרה. בישראל, הנושאים שעוררו את הוויכוח אינם רק סיפורים ישנים בספרי ההיסטוריה אלא נושאים חיים ורלוונטיים, במיוחד בעקבות כשלונו של תהליך אוסלו והתפרצות אינתיפאדת אל-אקצא בשנת 2000. אין זה מפתיע, שהמחלוקת העמוקות ממשיכות להותיר חותם בוויכוחים על ההיסטוריה של ישראל. תופעות של התקפות אישיות חריפות ורצח אופי עדיין קיימות. למרות הסימנים המעידים על ההיפך מכך, במאמר שנחתם לאחרונה בשם הבדוי סולומון סוקרטס, לדוגמה, נשמעו שוב צלילים של מקארתיזם. המאמר פירט רשימה של פרופסורים "רדיקליים" -

כריכת הספר - בתרגום לעברית

ירדניות בשנות ה-40. במקום להתקיף את ההנחות של "הביקורתיים", כמו שמגד, ליסק ואחרים עשו בתחילת שנות ה-90, קארש תוקף את טענותיהם על מקורות הגילויים שלהם ואת הדרך שבה הם דגים בהיבט המוסרי של הממצאים שלהם: "יותר מכל דבר אחר 'ההיסטוריוגרפיה החדשה' היא מצב נפשי, ליתר דיוק אופנה." קארש מכנה את הממצאים שלהם "מיושנים", ובכך הוא מראה עד כמה הוא מקבל את החבילה החדשה של ההנחות, וכל אותו זמן הוא מתקיף את "ההיסטוריונים החדשים" על חוסר יושר, הגזמות ושימוש פוליטי, כביכול, בהנחות הללו. אותו סוג של טיעון - שמתמקד במניעים של "ההיסטוריונים החדשים", תוך כדי קבלה בחוסר רצון של חלק מהנחות המפתח והממצאים שלהם בתחום ההיסטוריה הישראלית - ניתן למצוא בספרו של יורם חווגי "המדינה היהודית: המאבק על גשמתה של ישראל". לטענתו, "מתנהל מאבק שיטתי מצד מלומדים ישראלים נגד הרעיון של המדינה היהודית, הסיפך ההיסטורי שלה, הממסד והסמלים. מובן שישנם יסודות של אמת בחלק מהטענות שאנשי אקדמיה ישראלים מקדמים נגד מה שהיה פעם הקונצנזוס של מפלגת העבודה

ביניהם אפילו שלמה אבינרי, החוקר המכובד ביותר בישראל בתחום מדע המדינה, ואדם שכותב באופן אוהד ביותר על ההיסטוריה והרעיונות הצינניים - אשר "באופן אקטיבי עשה לגיטימציה לסדר היום של אויבי המדינה, ובכך הוא תורם הרבה לדמורליזציה של בני עמו."¹¹ שמו של מחבר המאמר, "סולומון סוקרטס", מייצג, לדברי המאמר, "קבוצה של חוקרים, כלבי שמירה, המשגיחים על האוניברסיטאות בישראל." זוהי רטוריקה מסמרת שיער. נראה שהמתקפה נגד פרופסורים "רדיקלים" וההשגחה על פעילויותיהם מרמזת שהפער בין ה"פוסט ציונים" לבין החוקרים הממוסדים בנוגע לראייה של ישראל נותר רחב כפי שהיה בשנות ה-90 המוקדמות. אם ההבדלים לא הצטמצמו, כיצד ניתן להסביר את הסוגים ההפוכים של ביקורות שהספר "הפלסטינים: עם בהיווצרותו" ספג בשנים 1994 ו-1999?

לדעתי, למרות שהמחלוקות הפוליטיות העמוקות ממשכות להתקיים באקדמיה גם היום, מדהים שטענות רבות שהעלו "הסוציולוגים החדשים" ו"ההיסטוריונים החדשים" היו לחלק מההנחות המקובלות באקדמיה הישראלית - וגם בציבור - ביחס להיסטוריה של ישראל וביחס לפלסטינים. קריאות תיגר על הטענה, שהפלסטינים הם עם, כמעט שלא נשמעות כיום. אפילו השאלה, האם עם כזה היה בתהליך של היווצרות עוד לפני המפעל הצינני, מעוררת עניין מועט. עם קבלתה של הלאומיות צפויה לבוא כהמשך טבעי גם ההגדרה העצמית ובסוף גם השגת מעמד של מדינה. שאלות פוליטיות לגיטימיות ממשיכות לעורר ויכוחים סוערים בשני הצדדים במיוחד במאבקי הדמים של 2002: האם הפלסטינים יסתפקו רק בחלק מפלסטיני? האם מדינת ישראל יכולה לחיות בשלום לצד מדינה פלסטינית? האם יכולים הפלסטינים להיות שותף בר קיימא לשלום? האם ניתן ליישב את העניין במשא ומתן, או שהוא יפתר רק באמצעות מלחמה ממושכת? אולם המחלוקות הפוליטיות בשאלות אלה, שעדיין מעוררות רגשות תוקים ורטוריקה חסרת אחריות בישראל, מתרחשות יותר ויותר בתוך מסגרת משותפת, המקבלת את היותם של הפלסטינים עם.

אם נתבונן היום בביקורות של המתנגדים ל"סוציולוגים הביקורתיים" ול"היסטוריונים החדשים", יש להתאמץ מאוד כדי למצוא ביקורת מהסוג שליסק הציג בעבר, ביקורת אשר הטילה ספק בהנחה הבסיסית שלנו על תהליך הבנייה של האומה הפלסטינית. גם לא ניתן למצוא ויכוח מהסוג של: האם גרעין החלוצים של היישוב היהודי קבע את אופיה של מדינת ישראל או שהאופי הזה עדיין בתהליך של התפתחות. במקום זה ניתן למצוא במאמרי הביקורת העכשוויים התקפות של הטון והאיכות של הסוציולוגיה וההיסטוריה "הביקורתיות", בעוד שמעט נאמר על הטענות וההנחות הבסיסיות. אפרים קארש, לדוגמה, מתקיף את ה"ביקורתיים" על "התבטות בישראל" שלהם.¹² קארש ממשיך ואומר: "הריב שלי עם 'ההיסטוריונים החדשים' לא היה על הפרשנות למסמך זה או אחר אלא על היושר המקצועי, בלעדיו לא יכול להיות כל דיון מלומד... יש דוגמאות רבות של סילוף שיטתי של ממצאים במטרה לצייד תמונה מעוותת על לידתה של ישראל."¹³

מה שנראה חסר בספרו של קארש הוא טיעון נגד רציני כלשהו, תילוקי דיעות ממשיים עם ההנחות היסודיות של "ההיסטוריונים החדשים". כגון: התיאור של בני מוריס על יצירת בעיית הפליטים הפלסטינים ב-1948, או הדגש של אבי שליים על ההבנות הישראליות-

הציונית בנושאים אלו.¹⁴

כשקוראים את ההתקפות המגמתיות, חסרות האחריות אפילו, של סולומון סוקרטס, קארש וחזוני יש תחושה חזקה שהם קיבלו רעיונות חשובים, שקודמו על ידי "הסוציולוגים החדשים" ו"ההיסטוריונים החדשים", כמו שהתנגדות לציונות אינה הגורם היחיד שעיצב את הבנייה הממושכת של העם הפלסטיני; שמנוסת הערבים ב-1948 היתה מסיבות הקשורות בחלקן בכוחות הלוחמים היהודיים ולא רק בעקבות תעמולה ערבית משוערת; ושנמשכת הבנייה של התרבות והחברה בישראל בהשפעת גלי העלייה לאחר קום המדינה והמתחים החברתיים המתמשכים. ההתקבלות בשנת 1999 של הספר שכתבתי עם קימרינג משקפת שינוי עצום בגוף של ההבנה הציבורית והאקדמית של ההיסטוריה הישראלית בהשוואה למה שהיה מקובל רק חמש שנים קודם לכן. הטענה שהערבים של פלסטין היו אומה בעיצומו של תהליך, שתחילתו לפני הציונות, כמעט שלא היתה שנויה במחלוקת ב-1999.

איך לעצב עתיד טוב יותר

בתקופה שבין ההתקפות ב-1994 על הספר "הפלסטינים: עם בהיווצרותו" לבין הביקורות מאירות הפנים ב-1999 הושגה לראשונה מחויבות פוליטית בין ישראל לפלסטינים. תהליך אוסלו, על כל מגרעותיו, המריץ את הישראלים להעריך מחדש את ההיסטוריה המשותפת שלהם עם הפלסטינים. היה זה תהליך קשה וכואב. משמעותו היתה להשלים בפעם הראשונה עם מרכיבים בעבר של ישראל, שחסר בהם הזוהר ההירואי, שהוצג בספרי הלימוד בבתי הספר. לדעתי, כאשר מנסים לדמיין עתיד חדש, נדרשת לשם כך גם היכולת להתמודד באופן בוגר וישר עם העבר. התייחסות מחדשת לקשרים ההיסטוריים של ישראל עם הפלסטינים אינה שוללת את הלגיטימציה של ישראל או של מייסדיה. נדרשת התייחסות, מחשבה, כיצד הנצחונות והטרגדיות של העבר יכולים לעצב עתיד טוב יותר. עם כל הכשלונות והאכזבות, באוסלו החל תהליך של עיצוב העתיד באמצעות הולכת הישראלים אל הסכמה רחבה בהרבה ביחס להיסטוריה שלהם, מאשר מקובל לחשוב. קבלתן של הנחות רבות מבית מדרשם של "הסוציולוגים החדשים" ו"ההיסטוריונים החדשים" - והמצאים של חוקרים ממוסדים מסויימים אשר, כפי שחזוני העיר, הגיעו למסקנות רבות דומות - פותחת את הדלת, אך אינה מבטיחה גיבוש ראייה משותפת של העתיד.

מספר גורמים עומדים עדיין בדרכם של ישראלים המתקדמים לכיוון שיתוף מסוים בתמונה שלהם של העתיד. אחד מהגורמים בעלי החשיבות הוא הכשלון של יריביהם, הפלסטינים, ליטול על עצמם באופן דומה בחינה מחדשת ורחבה יותר של התנחות שלהם על היהודים, הציונים וישראל. טון הדיון בקרב החוקרים והאינטלקטואלים בישראל נותר גם הוא מחסום רציני. "סוציולוגים חדשים" ו"היסטוריונים חדשים" רבים אימצו טון של ביקורתיות יתר, שנשמע כאילו הם גילו את החברה הראשונה על פני כדור הארץ עם שלדים בארון; הטפת המוסר שלהם תורמת מעט לקידום החשיבה בציבור הרחב. מצד שני, המבקרים שלהם ממשיכים בנוהג הנפסד של האשמתם ב"הבאת נחמה וסיוע לאויב"¹⁵ בסופו של דבר, ההודמנות להגיע להסכם במשא ומתן אבודה, בעקבות ההתפרצות הפלסטינית האלימה בספטמבר 2000, התגובה הישראלית הקשה והמערכת הפוליטית החדשה, שנוצרה בצילה של

אלימות מתמשכת. כל אלה עצרו את הניסיונות להתקדם מעבר שנבחן מחדש אל עתיד שנבחן מחדש.

למרות זאת, ההבדלים בין הביקורות המוקדמות לבין הביקורות המאוחרות על הספר שלנו מצביעים על חברה ישראלית, שהתחילה להתמודד עם עברה בתקווה לחשל יסודות לעתיד. למרות כל הנוסטלגיה של חזוני לציונות הישנה, האידיאולוגיה הזאת לא יכולה עוד לשרת כערך המרכזי של החברה הישראלית, לפחות כל עוד הציונות מתרכזת במשימות של קיבוץ גלויות, באתיקה החלוצית, במתן מחסה ליהודים במצוקה וביצירת מדינה ליהודים. אכן העלייה בתמיכה בתפישות דתיות של מדינה וחברה מבטאת את חוסר הרלוונטיות הגובר של הערכים המרכזיים הישנים של הציונות. בניית אידיאולוגיה חילונית מחדשת דורשת הטמעה של היחסים הקשים של ישראל והפלסטינים, כולל מקרים של התנהגות לא ראויה, לתוך החשיבה של הישראלים היהודים. התפיסות עם העבר היא צעד חשוב בראייה מחדשת של העתיד, ביצירת מערכת של ערכים מחדשים. אם הספר שלנו היה אחד הזורים שהעבירו את הבדיקה הקפדנית של העבר של ישראל ממקומו מתחת למיקרוסקופ האקדמי אל משפט ציבורי כדלתיים פתוחות, אז הוגשמה מטרתו לעזור ליהודים לדמיין מחדש את עתידם.

תרגמה מאנגלית: טלי נאור

* * *

1. Joel Carmichael, "Scholarship as Fraud," *Midstream* (May 1993), p. 32.
2. אילן פפה, "העם הפלסטיני נולד במאי 1834", הארץ, 16.7.1993.
3. כל קטעי העתונות בעברית תורגמו לאנגלית על ידי המחבר.
4. ישראל לנדרס, "על חסא שחטאנו בהקמת המדינה", דבר השבוע, 18.3.1994.
5. Moshe Lissak, "Critical Sociology and 'Establishment'", *Sociology in the Israeli Academic Community: Ideological Struggles or Academic Discourse?* *Israel Studies*, 1 (Spring 1996), pp. 247-294.
6. ברוך קימרינג, דבר, 1.4.1994.
7. יותם בנוימן, "שיעור בסוציולוגיה", כל העיר, 29.4.1994.
8. דני רבינוביץ, "מרקם של גוונים אפורים", הארץ, 15.6.1994.
9. גבי פטרברג, "הסטליניסט", הארץ, 17.6.1994.
10. הארץ, 24.6.1994.
11. Solomon Socrates, "Israel's Academic Extremists," *The Middle East Quarterly* (Fall 2001).
12. Efraim Karsh, *Fabricating Israeli History: The 'New Historians'* (Portland, OR; Frank Cass, 2000, second revised edition), p. xxviii.
13. שם, עמ' xxix.
14. Yoram Hazony, *The Jewish State: The Struggle for Israel's Soul* (New York: Basic Books, 2000), p. 14.
15. ביטוי זה לקוח מהאשמות שהועלו על ידי קבוצה של רבנים ישראלים קונסרבטיביים נגד עמיתיהם בארגון שמכונה "רבנים למען זכויות אדם". ראו: Ami Eden, "Conservative Rabbis Demand Colleagues Quit Rights Group," *Forward*, September 7, 2001.